

В.Д. Баран, Л.П. Михайлина, С.В. Пивоваров

ВНЕСОК ІВАНА БОРКОВСЬКОГО У ВИВЧЕННЯ СТАРОЖИТНОСТЕЙ СЛОВ'ЯН (до 70-річчя відкриття празької археологічної культури)

Висвітлено життєвий і творчий шлях чехословацького археолога українського походження Івана Борковського — першовідкривача празької археологічної культури.

Ключові слова: І. Борковський, персоналія, ліпна кераміка, празька археологічна культура, слов'яни.

Дослідження питань етногенезу слов'ян займає важливе місце в роботах вітчизняних вчених. Комплексний аналіз даних писемної традиції, матеріалів мовознавства, гідронімії, топонімії, антропології, археологічних та етнографічних матеріалів дозволяє отримати цінну інформацію про час формування слов'янського етносу, ранні етапи його історії, розселення племен на теренах Європи тощо. Особливо важливе значення для реконструкції історичного минулого слов'янського населення мають археологічні матеріали, які є надійним джерелом для вивчення різних сторін життєдіяльності цього етносу.

Вирішальне значення для розуміння складних і суперечливих процесів слов'янського

етногенезу мало відкриття старожитностей празької археологічної культури, пам'ятки якої широко відомі і вивчаються на різних європейських територіях. Сьогодні більшість науковців із вивченням цих пам'яток пов'язують вирішення проблем, які так чи інакше стосуються походження й розселення слов'ян. Значно менше нам відомо про вченого, який виділив ці пам'ятки в окрему типолого-хронологічну групу — чехословацького археолога українського походження Івана Борковського (1897—1976).

У більшості наукових праць, де мова йде про ранньослов'янську історію, І. Борковський згадується як чеський, чехословацький або празький археолог (Поулик 1957, с. 2—4; 1957а, с. 7—9; Кухаренко 1959, с. 123; Приходнюк 1975, с. 7, 29; Русанова 1976, с. 8; Археологія... 1986,

© В.Д. БАРАН, Л.П. МИХАЙЛИНА,
С.В. ПИВОВАРОВ, 2011

с. 135; Археология Прикарпатья... 1990, с. 59; Славяне Юго-Восточной... 1990, с. 202; Седов 2002, с. 101). Досі мало хто знав, що всесвітньо відомий археолог мав українське коріння.

У тогочасних бібліографічних нарисах не зазначалося місце його народження. Лише після смерті вченого у 1976 р. директор ІА ЧСАН академік Ян Філіп присвятив йому декілька меморіальних статей, в яких високо оцінив творчу спадщину вченого і вказав місце народження археолога — с. Чортовець біля м. Городенки в Україні.

Про походження і діяльність науковця знали українські дослідники в еміграції, зокрема, Я. Пастернак, В. Щербаківський, В. Кубійович (Пастернак 1961, с. 27; 1978; Енциклопедія... 1993, с. 161), але їхні праці тривалий час були недоступні читачам в Україні. Власне про І. Борковського, як «празького археолога українського походження» заговорили у нас лише від 1991 р. з виходом у світ колективної монографії «Походження слов'ян» (Баран, Козак, Терпиловський 1991, с. 62). Згодом з'явилися розвідки львівських археологів про його життя та труди (Петегрич 1997; Крушельницька 1998, с. 640—642; Романюк 2006; 2008). Докладніше життя та наукова діяльність вченого висвітлені в роботі Я. Левкуна — одного з ініціаторів відзначення 110-ї річниці від дня народження вченого (Левкун 2007). Цінним джерелом про життєвий шлях вченого є матеріали, зокрема, презентація світлин, фотодокументів, рукописів (Frolík 2007), надані співробітниками Інституту археології Чеської АН Я. Маріковою та Я. Фроліком.

На сьогодні вже зібрано достатньо матеріалів для ознайомлення з біографією І. Борковського та його нелегким шляхом до висот європейської археологічної науки. Втім, не всі сторони його життя, за браком даних, можна висвітлити сповна.

Аналізуючи життєвий шлях визначного археолога, варто виділити кілька періодів, в основі яких лежать доленосні події, які так чи інакше вплинули на його діяльність.

Перший етап життя І. Борковського нерозривно пов'язаний із Україною, де він провів дитячі та юнацькі роки. Народився І. Борковський 8 вересня 1897 р. у с. Чортовець неподалік м. Городенка (нинішня Івано-Франківська обл.) у багатодітній сім'ї залізничного службовця Івана та Марії (Василик) Борковських. Сім'я належала до давнього козацького старшинського роду, який започаткував чернігівський полковник і генеральний обозний Василь Борковський, відомий діяч доби гетьма-

нування Івана Мазепи (Романюк 2008, с. 448). Згодом родина Борковських переселилася до Галичини і розділилася на кілька гілок. Вважається, що прапрадідом археолога був Карл Дунін-Борковський, а дідом — Гнат Борковський — заможний господар з с. Вікторів під Галичем (там само).

Очевидно, в с. Чортовець І. Борковський закінчив початкову школу. Пізніше його родина переїхала до с. Ямниця, де батько працював залізничним урядником. Подальше навчання він продовжив у державній гімназії м. Станіслав (сучасний Івано-Франківськ) з польською мовою навчання, яку змушений був залишити через свою активну громадську діяльність. Далі І. Борковський здобував освіту в учительській семінарії, яку не встиг закінчити через початок Першої світової війни (там само).

У роки війни він проходив службу в австро-угорській армії в складі 58-го піхотного полку, воював на Італійському фронті, пізніше його частина потрапила на Східний фронт. За участь у боях, як видно на світлинах, був нагороджений бойовими відзнаками.

Після закінчення війни Іван Борковський вступив до Української Галицької армії, а з припиненням її існування емігрував до Чехословаччини. Тут він продовжив освіту — був слухачем різних курсів, зокрема, гімназійних студій, а пізніше відвідував заняття Вищої педагогічної школи (1920 р.), де викладали такі відомі українські науковці як Л. Білецький, І. Горбачевський, С. Рудницький, В. Сімович, В. Щербаківський. Очевидно, саме лекції В. Щербаківського, присвячені археологічним старожитностям України, вплинули на вибір І. Борковського зайнятися вивченням минулого за археологічними джерелами (Романюк 2008, с. 449). У 1922 р. він прибуває до м. Прага і записується на філософський факультет Карлового університету, де головним предметом занять обирає доісторичну археологію у проф. Л. Нідерле (1865—1935) (Filip 1967, s. 429; 1976, s. 553; Smetanka 1977), а також відвідує лекції фахівця з вивчення та збереження археологічних старожитностей проф. А. Стоцького (1876—1934) і науковців Е. Шімка (1883—1963) та Й. Шраніла (1893—1940), які читали курси з питань еволюції людності Європи від доби бронзи до пізнього середньовіччя. Його однокурсниками з опанування археологічних знань були відомі згодом дослідники Л. Янсова (1904—1986) і Я. Філіп (1900—1981).

Паралельно І. Борковський у 1922—1924 рр. навчався на філософському факультеті Українського вільного університету в Празі. Тут він,

за даними записів на лекційних й семінарських курсах — «Родословнях», відвідував заняття багатьох визначних українських істориків, мовознавців та археологів. Зокрема, він слухав виступи С. Смаль-Стоцького, О. Колеси, І. Мірного, Д. Дорошенка, В. Біднова, В. Щербаківського та багатьох інших вчених (Левкун 2007, с. 95—98).

Ще під час навчання в Карловому університеті (очевидно, від 1923 р.) І. Борковський як волонтер долучається до археологічних досліджень у Празькому граді (Романюк 2008, с. 450). За порадою університетського проф. А. Стоцького він обрав темою своїх наукових досліджень культуру шнурової кераміки і в 1928—1929 рр. підготував і захистив дисертацію на філософському факультеті Карлового університету на тему «Про походження культури шнурової кераміки» (Пастернак 1961, с. 199; Філіп 1976; Петегрич 1997, с. 87; Крушельницька 1998). У ті ж роки написав декілька десятків праць, що стосувалися цієї культурної спільноти на території Європи та України. Серед них — «Шнурова кераміка на Україні», «Знахідки в Майкопі та їх інтерпретація», «Проблеми культури шнурової кераміки в Середній Європі», «До питання шнурової культури на Одері» (Borkovsky 1933; 1934—1935; Ratai 1967, s. 538) тощо.

Обрана І. Борковським проблематика була досить дискусійна в тогочасній європейській історичній науці. Серед археологів точилася гостра полеміка щодо походження племен шнурової кераміки, які населяли великі простори Східної і Центральної Європи і були відомі за багатьма локальними варіантами. Археологи нацистської Німеччини (Г. Коссіна, М. Еберт, К. Шухардт, Е. Шпрокгоф та ін.) вважали, що батьківщиною племен культури шнурової кераміки була Центральна Європа, власне Саксонія і Тюрінгія. Звідси її носії розселялися на схід, аж до земель України. Це населення оголошувалося найранішими індогерманцями (прагерманцями), які індогерманізували всі інші племена Європи. З огляду на це проголошувалися «споконвічні права» германських народів на слов'янські землі, в тому числі й українські (Пастернак 1961, с. 199—201).

У своїй дисертації І. Борковський, використовуючи численні археологічні матеріали з території України, доводив, що найдавніші пам'ятки культури шнурової кераміки з'являються на сході, тобто на теренах Середнього Подніпров'я, Волині і Прикарпаття, а вже звідти поширюються на захід. Висновки науковця

виявилися досить вагомими і значна група європейських археологів (Г. Розенберг, Е. Вале, Й. Форссандер, В. Шмідт, Я. Айзнер, Г. Кюн та ін.) підтримала точку зору І. Борковського (Пастернак 1961, с. 200—201).

Надалі І. Борковський продовжував плідно працювати на розкопках Празького граду. В основному він вивчав і реставрував виявлену при розкопках кераміку Х—XVII ст. у спеціальній лабораторії Інституту археології. Там він співпрацював із К. Гутхом як його асистент, а з 1930 р. очолював консерваційні та реставраційні роботи лабораторії. Він також брав активну участь у наукових конференціях, з'їздах і симпозиумах, які провадилися різними інституціями (чехословацькими та українськими) у Празі (Романюк 2006, с. 322; 2008, с. 450). Наприклад, у 1931 р. він виступив із доповіддю про «Результати археологічних дослідів на Празькому граді за роки 1928—1930» на засіданні Українського історично-філологічного товариства в Празі (Левкун 2007, с. 81—82); у 1932 р. прочитав дві доповіді «Погляди на походження Білопотоцької культури» та «Гіпотези про розвиток та поширення шнурової кераміки у Європі» на II Українському науковому з'їзді у Празі. До речі, разом із ним на з'їзді виступив ще один відомий український археолог — О. Кандиба (Ольжич) (Левкун 2007, с. 64—65).

У міжвоєнні роки І. Борковський уважно слідкував за розвитком археологічних досліджень на території радянської України й Галичини і опублікував низку рецензій на статті та монографії, які там виходили. Серед них на особливу увагу заслуговують відгуки на роботи М. Рудинського, Ф. Себілова, А. Потапова, Б. Жукова, Л. Козловського, Я. Пастернака та ін. Він також відгукнувся на смерть знаних археологів Б. Януша та О.А. Спіцина і висловив щире співчуття в некрологах (Ratai 1967, s. 539—540). І. Борковський жваво цікавився археологічними знахідками в Україні. Так, він взяв участь у дискусії стосовно поширення пам'яток культури шнурової кераміки в Східній Галичині, виступив з критичними зауваженнями щодо праці В. Щербаківського «Формація українського народу» та публікував у львівських українських часописах «Життя та Знання», «Діло», «Мета», «Львів» статті з давньої історії Європи та українських земель (Романюк 2008, с. 452—453).

У 1925—1928 рр. археологічну експедицію, яка провадила дослідження в колишньому королівському районі старої Праги Градчанах, очолював Я. Пастернак (Пастернак 1978, с. 63—65). На той час це були найбільші розкопки на тери-

торії Чехословаччини. Про масштабність досліджень свідчить той факт, що для їхнього проведення уряд виділяв щорічно майже півмільйона крон, а на розкопках щоденно працювало близько сотні робітників (Пастернак 1978, с. 64—70; Романюк 2006, с. 318—321). У 1928 р. Я. Пастернак відїжджає до Львова, а місце керівника експедиції займає І. Борковський (Філіп 1976; Пастернак 1978, с. 64—66).

З цього часу з незначними перервами науковець керує окремими розкопками в різних частинах Градчан, а згодом стає керівником усіх досліджень у Празі та її околицях. У довоєнний період він провадив розкопки на території королівської резиденції (Чернінський і Розенбергський палаци, вивчав поховання воїна княжої доби на території Граду), Лотеранському передмісті, Бартолемеївській вулиці та інших місцинах Праги (Філіп 1967, с. 429—430; 1976, с. 553—554; Smetanka 1977; Frolik 2007). І. Борковський значно розширив розкопки свого попередника у Празі, віднайшов найдавніші будівлі міста. Як справедливо відзначив Я. Пастернак, що слідкував за діяльністю свого наступника: «Після того (відїзду Я. Пастернака у Львів — авт.) І. Борковський продовжував мою працю... в досліджуванні центральної частини Градчанського замку. Він поширив її на цілу замкову гору і зміг подати врешті повну реконструкцію її забудовань під кінець Х ст.» (Пастернак 1978, с. 68).

Наукові успіхи дослідника принесли йому визнання серед західноукраїнських археологів і у 1933 р. на пропозицію Я. Пастернака І. Борковський був обраний дійсним членом історико-філософської секції НТШ у Львові (Романюк 2008, с. 452).

З початком Другої світової війни археологічні дослідження в Празі значно уповільнилися. В роки німецької окупації проф. І. Борковський залишався в чеській столиці і зосередив свою діяльність на вивченні керамічних матеріалів доби середньовіччя в лабораторії Археологічного інституту та міських музеях. Одночасно він викладає в Українському вільному університеті, де почав працювати спочатку приватним доцентом (1933 р.), згодом професором неординатором (1936 р.) і професором ординатором (1939 р.) зі спеціальностей передісторія та історія етнології. У 1939—1940 рр. і 1941—1943 рр. він обіймав посаду ректора УВУ (Неврліїб 1991; Петегірич 1997, с. 87; Крушельницька 1998, с. 640—642). Працюючи в університеті, він читав курси лекцій та семінарів «Культура бронзового часу в Європі з окре-

мих дослідженням земель України», «Кінець Гальштату та латенської культури в Європі», «Германські культури в перед- та ранньоісторичній Європі», «Германська культура в доісторичній Європі» (Левкун 2007, с. 66—72, 88, 109—110, 112—113) тощо.

У той же час І. Борковський продовжив вивчення середньовічної кераміки з Градчан та випадкових знахідок у Празі й околицях міста. Зокрема, він звернув увагу на значну групу ліпних горщиків, які слугували поховальними урнами і були виявлені в курганних і безкурганних могильниках на території чеської столиці та поблизу неї. Відносно їхнього датування та належності певній етнічній групі давнього населення у науковців не було єдиної думки. Одні вчені відносили їх до бронзової доби, інші просто фіксували такі знахідки, не встановлюючи їхню хронологію. Тогочасні німецькі дослідники з огляду на те, що такі урни трапляються і на території Німеччини, вважали їх германськими. Відповідно, стверджувалося про пізню появу слов'ян, у першу чергу чехів і словаків, на європейських землях (Borkovsky 1940, с. 3—5; Поулік 1957, с. 1—2; Філіп 1967, с. 430—431; Седов 2002, с. 34—39).

Не було єдності щодо цього посуду і в археологів, які вивчали історію слов'ян. Незважаючи на те, що писемні джерела чітко засвідчували перебування слов'янських племен у Європі, археологам не вдавалося виділити притаманну їм матеріальну культуру (кераміка, знаряддя, рештки будівель, поховальні комплекси). Це було пов'язано з тим, що в могилах з ліпними урнами не було добре датованих предметів (прикраси, зброя, монети тощо). На це звернув увагу відомий дослідник слов'янських старожитностей Л. Нідерле, який відзначив: «Якщо ми поставимо питання, якою була культура слов'янських чехів у VI—VII ст., ми отримаємо від наших археологів зняковіття та невиразні відповіді» (Niederle 1953, с. 13—15; Поулік 1957, с. 6).

Таким науковцем, який зумів чітко виділити слов'янські старожитності другої половини I тис., охарактеризувати керамічні комплекси і визначити їхню хронологію став І. Борковський. Працюючи над керамічними колекціями з Празького граду він простежив чітку стратиграфію та розвиток форм посуду від найпізніших (XVII ст.) до найдавніших (V—VII ст.). Тобто, він установив прямий зв'язок між ранньослов'янською та добре датованою середньовічною керамікою. Таким чином, І. Борковський довів належність ліпних глиняних урндослов'янських старожитностей (Borkovsky

1936—1938; Poulik 1960, s. 35—38; Eisner 1966, s. 138—139).

Попередні результати своїх спостережень вчений спочатку опублікував у невеликій статті у збірнику «Пам'ятки археології» за 1936—1938 рр. Згодом, у 1940 р., вийшла його фундаментальна праця «Старослов'янська кераміка у Середній Європі (дослідження до початків слов'янських культур)» (Borkovsky 1940). У цій епохальній для археології слов'ян праці І. Борковський подав детальний опис празького типу слов'янської кераміки, показав його місце серед середньовічних знахідок і зв'язок давньослов'янської кераміки з культурами доби Римської імперії та Епохи переселення народів, визначив датування празького типу кераміки. В кінці роботи наводилися ілюстративні матеріали, які демонстрували еволюційний розвиток слов'янської кераміки від ліпного посуду раннього середньовіччя до гончарних виробів Чеської князівської держави.

Групу найдавнішої слов'янської кераміки І. Борковський запропонував називати «празьким типом». Дослідник звернув увагу на ту обставину, що подібний посуд відомий і на інших теренах Європи, зокрема, в Польщі, Словаччині, Угорщині та Німеччині. Ці спостереження доводили факт проживання слов'ян не тільки на тій території, де вони мешкають у новітній час, а й на землях, де їхня присутність категорично заперечувалася. У повоєнний час його спостереження були надійно підтвержені, і такого типу посуд був виявлений на сотнях поселень і в похованнях не тільки в Чехії та Словаччині, а й на теренах Центральної та Східної Європи. Завдяки І. Борковському була фактично відкрита найдавніша достовірно слов'янська археологічна культура, яку ми сьогодні називаємо празькою, а для території України — празько-корчацькою (Кухаренко 1959; Русанова 1973, с. 5—10; Тимошук 1976, с. 8—9; Археология... 1986, с. 119—121; Археология Прикарпаття... 1990, с. 59—60).

У 1972 р. у праці «Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю» В. Баран писав, що *«важливим досягненням в історії досліджень ранньослов'янських пам'яток була їхня систематизація чехословацьким вченим українського походження І. Борковським. Він вперше виділив слов'янські пам'ятки третьої чверті I тисячоліття н. е. з характерною ліпною керамікою в окрему культурно-хронологічну групу, чим звернув увагу дослідників не тільки в Чехословаччині, а й інших, у першу чергу слов'янських, країнах. Його праця була тим першим променем, який освітив темряву, що довго вкривала раннє середньовіччя в слов'янській*

археології, і дала поштовх до нових розшукуів старожитностей слов'ян середини I тисячоліття н. е.» (Баран 1972, с. 11—12).

Вихід роботи І. Борковського повністю спростовував панівний тоді погляд німецьких учених про належність цієї кераміки германцям і пізню появу слов'ян у Європі (Neustupny 1960, s. 380—385; Filip 1962, s. 76—80; Klanika 1986, s. 52—53).

Зрозуміло, що в умовах німецької окупації оприлюднення таких думок суворо переслідувалося. Не уникнув цього й І. Борковський. Перш за все, в періодиці і наукових виданнях з'явилися негативні рецензії на його працю, а книжка вченого була вилучена з продажу і знищена. Збереглися лише поодинокі її примірники (Filip 1949, s. 127—129; Поулик 1957, с. 7—9). Згодом і сам автор був заарештований гестапо. Від смерті І. Борковського врятувало заступництво провідних австрійських і німецьких археологів та істориків, які, незважаючи на розбіжність у поглядах, високо цінували професіоналізм і наукову порядність вченого.

Припинення досліджень Празького граду змусили І. Борковського акцентувати увагу на інших археологічних пам'ятках Чехії. Так, він звернув увагу на старожитності I тис. до н. е., а саме на пам'ятки, залишені кельтським населенням на цій території. Обстеження багатьох поселень і городищ, збір підйомного матеріалу та ознайомлення з матеріалами досліджень попередніх років дозволили І. Борковському виділити декілька перспективних для вивчення об'єктів. Зокрема, на пам'ятці Мшецькі Жехровиці (округ Нові Страшеці) він виявив розбиту на чотири частини кам'яну скульптуру у вигляді голови чоловіка зі схематично вирізьбленим волоссям, очима з віями, носом, вусами і ротом. Її висота 25,0 см. Це була перша знахідка кельтської скульптури та території середньої Чехії. На думку науковців, вона зображувала голову одного з кельтських героїв, а час її виготовлення датується II ст. до н. е. Ця знахідка виявилася унікальною для всієї території поширення кельтських пам'яток (Šimek 1958, s. 354; Filip 1959, s. 118). Нині без фоторепродукції цієї знахідки не обходиться жодне з видань, у яких розглядаються ті чи інші проблеми розвитку суспільства давніх кельтів.

У повоєнний час І. Борковський продовжив археологічні дослідження. В цей час він зосереджує основну увагу на вивченні пам'яток Праги та її околиць і здійснює значні за обсягом археологічні роботи. Зокрема, вчений провадить розкопки в костелі Св. Марії, Левовому

Градці, на площі та в соборі Св. Їржека, костелі Філіпа і Якуба на Бетлемській площі, костелі Яна Прадла на Малостранській площі, костелі Св. Ваврінца, в підземеллях костелу Св. Анни та інших місцинах (Filip 1966, s. 147; 1967, s. 430—432; 1976, s. 554—555; Smetanka 1977). Успіхи в дослідженні старожитностей Праги високо оцінило керівництво столиці і в грудні 1954 р. І. Борковському була присуджена головна премія Праги (Filip 1967, s. 431—432).

У подальшому дослідник робить досить багато для вивчення центрів князів Пржемысловичів у Празі. Важливим етапом у житті І. Борковського став захист 1961 р. докторської дисертації на тему «„Празький град” у світлі нових досліджень». На матеріалах власних розкопок дослідник визначив історичну топографію Праги. Так, він довів, що головними центрами у формуванні майбутньої столиці Чеського князівства були Левів Градець та Празький град. Вчений визначив, що Левів Градець (Levú Hradec) виник у першій половині — середині IX ст., а Празький град — у другій половині IX ст. Йому вдалося також з'ясувати, що церковним центром у Празі був саме Левів Градець — містечко на р. Влтава, на північ від Праги. Тут він розкопав двоапсидний храм великоморавського типу, збудований при князі Боривої та його дружині Людмилі (Borkovsky 1946; Filip 1966, s. 147; 1967, s. 430—432; 1976, s. 554—555; Ratai 1967, s. 535—538; Левкун 2007, с. 175—183).

У Празі І. Борковський став основоположником цілої школи археологів, що вивчали епоху середньовіччя. Його вихованці й молодші колеги тепло згадували свого вчителя, який завжди давав їм поради, допомагав розібратися у складнощах стратиграфії, вступав з ними у тривалі дискусії і змушував відстоювати свою думку, залучаючи історичні факти та археологічні матеріали. Поміж себе вони його називали «паном доктором» і з нетерпінням чекали його на розкопі.

До кінця життя Іван Борковський плідно працював і став автором близько десятка монографій та понад 150 наукових статей, розвідок, рефератів та рецензій, які збагатили археологічну науку Чехословаччини та дозволили їй піднятися на якісно новий рівень. Дослідник був членом багатьох археологічних та історичних європейських товариств і тісно з ними співпрацював.

На жаль, нам мало відомо, як глибоко І. Борковський цікавився українською археологією у повоєнний час. Проте деякі матеріали з цього

приводу все ж є. Зокрема, серед рецензій вченого вдалося знайти відгуки чеською мовою на праці відомого українського науковця М.Ю. Брайчевського «Коли і як виник Київ» (К., 1963) та «Біля джерел слов'янської державності» (К., 1964) з короткою анотацією про ці цікаві й неординарні на той час роботи (Smetanka 1977).

У 1967 р., перебуваючи на археологічному з'їзді в Празі, молодий науковець зі Львова, а нині член-кореспондент НАН України, В.Д. Баран (один із авторів цієї статті), познайомився з усіма шанованим і оточеним повагою 70-літнім І. Борковським. І чи не вперше за повоєнний час він заговорив з ним українською мовою. Це було досить несподівано і водночас проявом уваги до молодого українського вченого. І. Борковський не помилився у науковці, який став одним із визначних археологів України і присвятив чимало своїх досліджень саме празькій культурі.

Закінчив свій нелегкий і подвижницький життєвий шлях І. Борковський 17 березня 1976 р. і похований на Ольшанському цвинтарі у Празі. В пам'ять про славетного археолога одну із вулиць містечка Ростоки (неподалік Праги), поблизу місця, де він провадив розкопки Левового Градця, нарекли його іменем.

Розповідь про І. Борковського буде неповна, якщо не сказати про його «повернення» до України і святкування 110-ї річниці від дня народження вченого. Завдяки численним заходам (19—23 вересня 2007 р.), організованим Івано-Франківською облдержадміністрацією, Івано-Франківською обласною радою, Городенківською райдержадміністрацією, Городенківською райрадою, Чернівецьким національним університетом ім. Ю. Федьковича, Прикарпатським національним університетом ім. В. Стефаника, громадою с. Чортівець була увічнена пам'ять визначного українського археолога І. Борковського. З нагоди ювілею вченого в ЧНУ ім. Ю. Федьковича відбулася Міжнародна наукова конференція, а на батьківщині археолога — в с. Чортівець — відкрито пам'ятник і кімнату-музей у сільській школі. Одна з вулиць у м. Івано-Франківськ названа на честь І. Борковського.

Нині в Україні все більше уваги приділяється вивченню наукового доробку вченого, першовідкривача празької археологічної культури. Вивченням його наукової праці займаються не тільки дослідники різних рангів, а й студентська та учнівська молодь.

- Археология Украинской ССР.* — К., 1986. — Т. 3.
- Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды).* — К., 1990.
- Баран В.Д.* Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю. — К., 1972.
- Баран В.Д., Козак Д.Н., Терпиловський Р.В.* Походження слов'ян. — К., 1991.
- Енциклопедія українознавства.* — К., 1993. — Т. 1.
- Крушельницька Л.І.* Праця українських археологів в еміграції (В. Шербаківський, Л. Чикаленко, І. Борковський) // *Записки НТШ. Праці археологічної комісії.* — Львів, 1998. — Т. ССХХХV. — С. 638—642.
- Кухаренко Ю.В.* Памятники пражского типа на территории Приднепровья // *Slavia antictva.* — 1959. — S. 111—124.
- Левкун Я.* Археолог Іван Борковський: повернення у славі в Україні. — Снятин, 2007.
- Неврийб М.* УВУ — база незалежної української науки у вільному світі (1921—1945) // Від наукового товариства ім. Шевченка до Українського вільного університету. Міжнар. наук. конф. Пряшів—Свідник, 12—15 червня 1991. — К.; Львів; Пряшів, 1992. — С. 205—215.
- Пастернак Я.* Археологія України. — Торонто, 1961.
- Пастернак Я.* Мої зустрічі зі старовиною // *Український історик.* — 1978. — 1—3 (57—58). — XV. — С. 63—75.
- Петегирич В.* Іван Борковський — видатний археолог з Прикарпаття // *Постати української археології.* — Львів, 1997. — С. 86—87 (МДАПВ. — 7.).
- Поулик И.* Древнейшие славяне в Чехословакии // *Фонды БЦАД. Архив И.П. Русановой. Отдельный оттиск.* — М., 1957.
- Поулик И.* Пражский тип в Чехословакии // *Фонды БЦАД. Архив И.П. Русановой. Отдельный оттиск.* — М., 1957а.
- Приходнюк О.М.* Слов'яни на Поділлі (VI—VII ст. н. е.). — К., 1975.
- Романюк Т.* Навчання та дослідницька праця Ярослава Пастернака у період еміграції (1920—1928) // *МДАПВ.* — 2006. — 10. — С. 318—328.
- Романюк Т.* Наукова діяльність Івана Борковського в Чехословаччині // *МДАПВ.* — 2008. — 12. — С. 448—453.
- Русанова И.П.* Славянские древности VI—IX вв. между Днепром и Западным Бугом. — М., 1973.
- Русанова И.П.* Славянские древности VI—VII вв. (культура пражского типа). — М., 1976.
- Седов В.В.* Славяне. Историко-археологическое исследование. — М., 2002.
- Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период.* — К., 1990.
- Тимошук Б.О.* Слов'яни Північної Буковини V—IX ст. — К., 1976.
- Borkovsky I.* Problemy stredoevropske šnurove kulture // *PA.* — 1933. — 39. — S. 3—14.
- Borkovsky I.* Nove prispevky k snurove kulture // *PA.* — 1934—1935. — 40. — S. 20—27.
- Borkovsky I.* Neistarši slovanská keramika ze strednich Cech // *PA.* — 1936—1938. — 41. — S. 97—108.
- Borkovsky I.* Staroslovanská keramika ve sredni Evropě. Studie k počátkům slovanské kultury. — Praha, 1940.
- Borkovsky I.* Počátky Prazského hradu // *Prazský hrad ve stredoveku.* — Praha, 1946. — S. 7—11.
- Eisner I.* Rukověť slovanské archeologie. Počátky Slovanů a jejich kultury. — Praha, 1966.
- Filip J.* Praha praveka. — Praha, 1949.
- Filip J.* Keltska civilisace a její dedictvi. — Praha, 1959.
- Filip J.* Evropský pravěk. — Praha, 1962.
- Filip J.* Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas. — Prag, 1966. — Т. I.
- Filip J.* Ivan Borkovsky // *AR.* — 1967. — 19. — 1. — S. 429—432.
- Filip J.* Ivan Borkovsky // *AR.* — 1976. — 28. — 5. — S. 553—555.
- Frolík J.* Hradni archeolog — Ivan Borkovsky. 8.9.1897—17.3.1976 (презентация). — 2007.
- Klanika Z.* Počátky slovanského osídlení našich zemi. — Praha, 1986.
- Neustupny I.* Pravek Československa. — Praha, 1960.
- Niederle L.* Rukověť slovanských starožitností. — Praha, 1953.
- Poulik J.* Staří Moravané budují svůj stát. — Gottwaldov, 1960.
- Rataj J.* Seznam prací Dr. Ivana Borkovského // *AR.* — 1967. — 19. — 1. — S. 535—541.
- Smetanka Z.* Ivan Borkovsky // *PA.* — 1977. — 68. — 1. — S. 219—220.
- Šimek E.* Poslední keltové na Moravě. — Brno, 1958.

Надійшла 13.10.2010